

Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. 2016. Вип. 3(1). С. 111–117.

2. Бойченко А. В. Психологічні особливості становлення автономності особистості в умовах війни. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка.* 2021. № 1 (01). С. 125–128.

3. Дворник М. С. Дистанційні модулі підтримання психологічного благополуччя особистості в період очікування миру. *Виміри особистісних трансформацій.* Матеріали IV Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Ніжин, 6 жовтня 2021 року); Т. М. Титаренко (голов. ред.) та ін. Київ: ІСПП НАПН України, 2021. С. 11–15.

4. Дуб В. Соціокультурні характеристики ціннісних орієнтацій вимушених переселенців. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія.* 2021. Вип. 49. С. 61–71.

5. Жданович Ю. М. Роль громади у здійсненні соціально-педагогічного супроводу дітей із сімей вимушених переселенців. *Особистість у просторі виховних інновацій.* Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2018 рік НАІР, м. Івано-Франківськ, Україна, 2018. С.117–122.

АНАЛІЗ ПРОЯВІВ ТВОРЧОСТІ СУБ'ЄКТА В УСКЛАДНЕНИХ УМОВАХ

**Моляко В. О., Третяк Т. М., Шепельова М. В.,
Ваганова Н. А., Гулько Ю. А., Латиш Н. М.**

*Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України (м. Київ)
creativity.psylab@gmail.com*

Ускладненість умов, в яких протікає практично будь-яка діяльність і саме повсякденне життя сучасної людини, стали вже, як це не парадоксально, своєрідною нормою. Зростання ритму самої діяльності та її проявів у навколишньому середовищі, зростання потоків інформації, дефіцит часу, необхідного для прийняття рішень, а іноді й на нормальне виконання звичайної роботи, конфлікти з оточуючими, практично хронічне надходження відомостей про аварії, катастрофи, військові конфлікти, нещасні випадки, загрозлива екологія та багато іншого – все це створює реальний фон повсякденного життя кожної людини.

Зупинимось на деяких поняттях, що характеризують різноманітні, ускладнюючі роботу умови. Як це зрозуміло, в реальних умовах ми можемо говорити, скоріш за все, про три

основні види ускладненої діяльності, а саме: про саму складну діяльність; про складні умови, в яких здійснюється діяльність; про складну діяльність, що здійснюється в складних умовах.

Видається доцільним залучити до контексту загального аналізу такі різновиди складної діяльності: складна діяльність (ускладнена); дуже складна діяльність; надскладна діяльність (в конкретному плані така, яку майже неможливо з тих або інших причин виконати).

За мірою тих або інших впливаючих із оточення факторів ми можемо розподілити умови діяльності для конкретного суб'єкта наступним чином: комфортно-стимулюючі; комфортні (зручні для виконання «звичайної» діяльності); звичні (в яких суб'єкт вже достатньо адаптувався); помірно-несприятливі; несприятливі; складні; кризові; екстремальні; катастрофічні.

Для нас, враховуючи специфіку наших загальних досліджень, важливу сферу складають ситуації, пов'язані з навчанням та вихованням дітей, спілкуванням в сім'ї, в системах «вчитель-учень», «вчитель-учні» та всі інші, що відносяться до проблематики навчально-виховних процесів, трудової підготовки тощо.

В. Моляко виокремлено такі основні шість типів реагувань суб'єктом на ускладнені умови:

I тип – *індиферентний*. Сюди ми віднесли тих, хто практично не виявляв скільки-небудь серйозної реакції, не змінював свою поведінку, продовжуючи дотримуватись узвичаєних правил професійного та повсякденного життя.

II тип – *депресивний*. Це ті, хто знижує свою активність, уповільнює діяльність під впливом негативної інформації; вони більш схильні до зосередженості на такій інформації, до перебільшення її значення. Такі суб'єкти скуті у прийнятті рішень, довго роздумують над порівняно простими речами, малоактивні, не цілком адекватно реагують на різноманітні повідомлення, надаючи іноді перебільшеного значення зовсім незначущим.

III тип – *активно-депресивний*. Тут йдеться про суб'єктів, що спочатку виявляють підвищену активність, починають діяти, хоча переважно в основному більш хаотично, ніж за якимось планом, але потім вони впадають у іншу крайність – уповільнюють свою діяльність, переходячи фактично у депресивний стан, у кволі прояви поведінки в цілому.

IV тип – *підвищеної активності*, представники цього типу одразу після одержання інформації починають бурхливо діяти,

але переважно не дуже продумавши свої дії, а тому так само більш хаотично, малоадекватно. Цей тип ми вважаємо можливим також назвати як активно-панічний, оскільки діяльність його представників переважно малоусвідомлена, вона не дає скільки-небудь позитивних результатів і фактично може розглядатися як своєрідне ухилення від раціональної, спланованої, цілеспрямованої за своїми проміжними і кінцевими результатами.

V тип – *приховано-панічний*. Представники цього варіанту реагування на негативну значущу інформацію характеризуються фактично припиненням діяльності, ухиленням від будь-яких форм активності, принаймні її зовнішніх проявів.

VI тип – *мобілізаційний*. Сюди ми віднесли тих, хто під впливом вагомої негативної інформації підвищив свою активність, але не просто підвищив, – адже представники третього і тим більше четвертого типу робили те ж саме, – але водночас покращив результати своєї діяльності, активно шукаючи розв'язки задач, проблем, виходів зі складної ситуації, уникаючи по можливості зосередженості на одних лише негативних моментах. Представники цього типу, наскільки в цьому можна було пересвідчитись, проявляють активність саме тоді, коли є підстави для серйозних наслідків від її невиконання, коли вони переконані, що потрібно діяти.

В процесі роботи з дітьми було виявлено суттєві відмінності у проявах стратегіальних тенденцій розуміння творчих задач в ускладнених умовах. В учнів може різнитися рівень реалізації стратегіальної тенденції розуміння, зокрема підвищитись (позитивний вплив); учень може не розуміти задачу або розуміти на рівні методу аналогізування чи комбінування (негативний вплив); рівень розуміння задач не змінюється (нейтральний вплив); може змінюватися вид стратегіальної тенденції: наприклад, в ускладнених умовах було аналогізування, а у сприятливих учень комбінував; вид стратегіальної тенденції може залишатися однаковим (нейтральний вплив); в ускладнених умовах кількість знайдених розв'язків може бути більшою (позитивний вплив); кількість розв'язків менша (негативний вплив); кількість розв'язків може залишатися однаковою (нейтральний вплив).

Згідно з цим можна виділити три групи учнів. *Першу групу* складають учні, які в умовах дефіциту часу й інформації реалізують стратегіальні тенденції на більш високому рівні, ніж

при додаванні часу. Як правило, такі учні миттєво придумують варіанти розв'язків і нічого в них не змінюють. Однак, вони різняться поведінкою. Одні з них не виконують далі вимоги задачі, не роблять видимих спроб шукати інший розв'язок задачі. Інші довго не міркують над створенням наступних розв'язків, придумують їх також швидко, але ці розв'язки за якістю гірші ніж попередні. Треті не намагаються придумувати щось нове, а вдосконалюють свій перший розв'язок. Четверті без успіху намагаються придумати новий розв'язок. Під час бесід з ними може з'ясуватися, що деякі з цих учнів дуже критично поставилися до своїх первинних гіпотез. Вони відмовляються від гіпотез, які, на їхню думку, були гірші за якістю, ніж ті, що були реалізовані на першому етапі. І хоча вони висували первинні гіпотетичні варіанти, але розв'язку ці учні не досягли.

Другу групу складають учні, які при поповненні дефіциту часу реалізують стратегіальні тенденції розуміння на більш високому рівні. Ускладнені умови, а саме дефіцит часу та інформації блокують прояв стратегіальної діяльності. Це учні, які одразу починають придумувати нові варіанти, знаходячи все дотепніші й оригінальніші розв'язки, після того, як дізналися, що час ще додається; або ті, які довго не роблять видимих спроб виконувати вимоги задачі, а через 5 – 6 хвилин створюють оригінальні розв'язки.

Третя група учнів це – ті, в яких стратегіальні тенденції проявлялися на одному рівні в процесі розв'язування задач як в звичайних, так і в ускладнених умовах. Змінювалася лише кількість придуманих варіантів розв'язку задачі.

Нами також було здійснено дослідження впливу ускладнених умов на конструктивну творчість молодших школярів. В результаті дослідження вдалось з'ясувати, що обмеження в часі впливає на процес формування задуму та рівень конструктивного мислення. Крім того, учні принципово по-різному реагують на обмеження в часі, що дозволяє нам говорити про існування таких типів реагувань учнів.

Перший тип – депресивний, такі учні знижують свою активність, проявляється невпевненість у собі, скутість у прийнятті рішень, відсутність бажання і спроб створити цікаву, оригінальну конструкцію, конструкція будується або шляхом випадкових підстановок, або поєднанням декількох структурних елементів, спостерігаються прояви тенденції до випадкових підстановок та мисленневих тенденцій аналогізування, що зумовлює прояви низького рівня конструктивного мислення.

Другий тип – активно-панічний, коли досліджувані намагаються проігнорувати несприятливий вплив, реалізація задуму відбувається здебільшого шляхом комбінування елементів конструктора, які є аналогами структур, з орієнтацією на власні вподобання та об'єкти, які є аналогами з минулого досвіду, спостерігаються прояви мисленневих тенденцій аналогізування.

Третій тип – індіферентний, коли здійснюється спроба зробити щось цікаве, спостерігається деталізація конструкції, конструктивне мислення реалізується на рівні більш цілеспрямованої розробки задумів, спостерігаються прояви мисленневих тенденцій аналогізування та комбінування, що зумовлює прояви середнього рівня конструктивного мислення.

Четвертий тип – мобілізаційний, в процесі конструювання здійснюється спроба нейтралізувати зовнішні несприятливі впливи, які сприймаються якоюсь мірою як стимули до вдосконалення створюваної конструкції, творче мислення реалізується на рівні знаходження досить складних конструкцій, спостерігаються прояви мисленневих тенденцій аналогізування та комбінування і, відповідно, прояви високого рівня конструктивного мислення, хоча кількість таких досліджуваних зовсім незначна.

Описаний поділ в залежності від переважання реагувань на значущу для суб'єкта негативну інформацію, що, звичайно, не претендує на універсальність, має разом з тим принципово важливе значення для більш поглибленого дослідження проблем інформаційно-психологічної безпеки та захисту особистості від негативних інформаційних впливів, зокрема захисту творчої особистості та творчих процесів від деструктивних дій, що надходять з різних сфер різного масштабу та тих, які фактично продукує сам суб'єкт, реагуючи на різні зовнішні та власні дії неконструктивним чином.

ЛІТЕРАТУРА

1. Творча діяльність в ускладнених умовах / В. О. Моляко, Т. М. Третьак та ін. ; за ред. В. О. Моляко. К., 2007. 308 с.